

RÉGIÓKUTATÁS SZEMLE

ONLINE FOLYÓIRAT

2016. 1. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

RÉGIÓKUTATÁS SZEMLE

2016. 1. évfolyam 1. szám

KIADJA A DEBRECENI EGYETEM GAZDASÁGTUDOMÁNYI KARA

Felelős kiadó:

DR. PETŐ KÁROLY, A DEBRECENI EGYETEM GAZDÁLKODÁSTUDOMÁNYI KAR DÉKÁNJA

Főszerkesztő:

DR. DAJNOKI KRISZTINA, PhD, HABIL (DEBRECENI EGYETEM)

Felelős szerkesztő:

DR. SZÁLKAI TAMÁS, PhD

Főszerkesztő-helyettesek:

DR. PETŐ KÁROLY, PhD, HABIL (DEBRECENI EGYETEM) ÉS
DR. SZILÁGYI FERENC, PhD (PARTIUMI KERESZTÉNY EGYETEM)

Szerkesztőbizottság:

PROF. DR. BÁCS ZOLTÁN (DEBRECENI EGYETEM)
DR. BÁCSNÉ DR. BÁBA ÉVA, PhD, HABIL (DEBRECENI EGYETEM)
PROF. DR. BÁRÁNY ATTILA (DEBRECENI EGYETEM)
DR. BARTHA ÁKOS, PhD (MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BTK TTI)
PROF. DR. BERDE CSABA (DEBRECENI EGYETEM)
CSEHNÉ DR. PAPP IMOLA, PhD, HABIL (SZENT ISTVÁN EGYETEM)
PROF. DR. FODOR LÁSZLÓ (DEBRECENI EGYETEM)
PROF. DR. GULYÁS LÁSZLÓ (SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM)
DR. MÁRTON SÁNDOR JÓZSEF, PhD (DEBRECENI EGYETEM)
DR. MURÁNYI ISTVÁN, PhD (DEBRECENI EGYETEM)
PROF. DR. PANDULA ATTILA (EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM)
DR. PAPP LÁSZLÓ, PhD (DEBRECENI EGYETEM)
PROF. DR. POPP JÓZSEF (DEBRECENI EGYETEM)
DR. SZABADOS GYÖRGY NORBERT PhD, HABIL (DEBRECENI EGYETEM)
PROF. DR. SZAKÁLY ZOLTÁN (DEBRECENI EGYETEM)
DR. SZILÁGYI ZSOLT, PhD (DEBRECENI EGYETEM)
DR. TÓZSA-RIGÓ ATTILA, PhD, HABIL (MISKOLCI EGYETEM)
PROF. DR. VALUCH TIBOR (ESZTERHÁZY KÁROLY EGYETEM)
VERESNÉ PROF. DR. SOMOSI MARIANN (MISKOLCI EGYETEM)

Szerkesztőségi munkatársak:

DR. PIEROG ANITA, PhD
DR. GERGELY ÉVA, PhD
HÉDER MÁRIA, DOKTORANDUSZ
DR. KÖMÍVES PÉTER MIKLÓS, DOKTORANDUSZ
HAMVAS LÁSZLÓ DOKTORANDUSZ

Szerkesztőség elérhetősége: regiokutatas@gmail.com

ISSN

E SZÁMUNK SZERZŐI

ALÁCS MÁRTON	PhD hallgató, Debreceni Egyetem BTK
BARTHA ÁKOS PHD	Tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet
BÉRES JÚLIA	Tudományos segédmunkatárs, Debreceni Egyetem BTK
BÓI LORÁND PHD	Közeledéstudományi üzletágvezető, Közle- kedéstudományi Intézet Nonprofit Kft.
BOZZAY RÉKA PHD	Egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem BTK
DANCS KRISZTINA	PhD hallgató, Debreceni Egyetem BTK
DITRÓI ESZTER	Tudományos segédmunkatárs, Debreceni Egyetem BTK
E. NAGY KATALIN	Tudományos segédmunkatárs, Magyar Nyelv- stratégiai Intézet
GYURKÓ BRIGITTA	Egyetemi hallgató, Debreceni Egyetem ÁJK
HORVÁTH PÉTER	PhD hallgató, Debreceni Egyetem BTK
KOVÁCS-VERES TAMÁS GERGELY	PhD hallgató, Eszterházy Károly Főiskola BTK
MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN PHD	Egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem ÁJK
MIHÓK RICHÁRD	PhD hallgató, Debreceni Egyetem BTK
PAPP LÁSZLÓ PHD	Egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem ÁJK
PREZENSZKI ERZSÉBET	PhD hallgató, Debreceni Egyetem BTK

SZABADOS GYÖRGY NORBERT
PHD

Egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem GTK

SZABÓ ZSANETT

PhD hallgató, Debreceni Egyetem ÁJK

SZÁLKAI TAMÁS PHD

Levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár
Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

TARTALOM

MIHÓK RICHÁRD A királyházai Nyalábvár	9
PREZENSZKI ERZSÉBET A holló és az oroszlán – Bajoni István diplomáciai tevékenysége a 15. század közepén	17
KOVÁCS-VERES TAMÁS GERGELY Jobbágyból nemes – a Kutacs család történetén keresztül	25
BOZZAY RÉKA Debreceni diákok hollandiai egyetemjárása a kora újkorban.....	51
SZÁLKAI TAMÁS „Az ügyes-bajos emberek dolgában való végeztések” A nagyrábéi községi bíróság esetei 1781–1822 (Forrásközlés)	63
BARTHA ÁKOS Fajvédő feledékenység Két választás Derecskén Bajcsy-Zsilinszky Endrével (1922, 1926).....	83
BÉRES JÚLIA Elpusztult települések és névbokraik az egykori Polgár területén	113
DITRÓI ESZTER A migráció befolyásoló szerepe a helynévrendszerek területi differentiáltságában	137
E. NAGY KATALIN Pród helyneveinek névszociológiai vizsgálata.....	151
HORVÁTH PÉTER Néptánc dialektusok interdiszciplináris kutatásának szempontjai Hajdú és Bihar vármegyék térségében.....	159

ALÁCS MÁRTON	
Ortodox keresztény védszentünnepek a Csepel-szigeten.....	175
DANCS KRISZTINA	
Kulturális kölcsönhatások nyomai a beregszászi református	
temetőben.....	197
GYURKÓ BRIGITTA	
A gyulai dologház felállítása és működése 1837–1846.....	219
SZABÓ ZSANETT	
A háború hatása az enyhítő és súlyosító körülmények megítélésére	
a vagyon elleni bűncselekmények kapcsán - különös tekintettel	
a Debreceni Ítéltábla gyakorlatára.....	229
PAPP LÁSZLÓ	
Büntetőjogi dogmatika a Debreceni Ítéltáblán a 20. század	
első felében	241
MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN	
A debreceni Királyi Járásbíróság épülete 1929–1944.....	251
SZABADOS GYÖRGY NORBERT	
Civilek az esélyek peremén – vidékiség régen és ma.....	263
BÓI LORÁND	
A közösségi közlekedés regionális keresletének és kínálatának	
tényezői Debrecen vonzáskörzetében.....	273

HORVÁTH PÉTER

Néptánc dialektusok interdiszciplináris kutatásának szempontjai Hajdú és Bihar vármegyék térségében

Bevezetés

A néprajztudomány már a 19. század folyamán is törekedett arra, hogy a jellegzetes népcsoportokat – kultúrájuk felgyűjtése és tanulmányozása mellett – térségi, területi szempontok alapján is behatárolja. Ez a tendencia ekkor már a néptáncstudomány keretei között is részint megjelenhetett, ebben a korai időszakban azonban a szakemberek jellemzően még csak egyes falvak bizonyos táncait vizsgálták. Tehát maga a kutatás nem terjedhetett ki a települések komplex táncanyagának, illetve az azokhoz fűződő szokások és hagyományok kereteinek teljes körű tanulmányozására.

A 19. század végén és a 20. század első felében jellemzően az is megnehezítette a táncfolklorisztikai vizsgálatokat, hogy a technikai fejlődés rendszerint gyorsabban söpörte el bizonyos területeken a folklór még szervesen működő egységes kereteit, mintsem hogy a technika vívmányai – így a kevésbé korlátozott, illetve megfizethető hang- és képrögzítés – a szakemberek kezébe kerülhettek volna. A zenei gyűjtések tekintetében ezt az anomáliát jól kiküszöbölhették a kották, azonban a mozdulatok tér- és időbeli megjelenéseinek egyöntetű dokumentálását, tehát magát az egységes tánclejegyzést csak az 1920–30-as évek fordulóján vetette papírra a magyar származású Lábán Rudolf.

Az alkotó munkatársa A. Knust és tanítványai tovább is fejlesztették ezt a módszert, figyelembe véve bizonyos regionális és kulturális eltéréseket is, amelyek országonként és népcsoportonként jelentkezhetnek. Az egységes rögzítési módszer elterjedéséhez azonban időre volt szükség, így jellemzően a 20. század első felében – éppen akkor, amikor a felbomló folklórkeretek táncra vonatkozó szegmensei jobbára még felgyűjthetők voltak – csak kevés gyűjtő ismerte ezt a pontos és egységes nemzetközi archiválási módszert.¹ Mindennek következtében ebben a korai időszakban a falvak tánckészletének összehasonlítására még nem volt elegendő a felgyűjtött anyag, így ekkor még a nagy-, közép- és kisrégiós besorolás alapvető meghatározása sem volt lehetséges. A néptánc dialektusok táji tagolódásának felvázolása így csak az intézményesült néptánc kutatás keretei között valósulhatott meg, jóval a második világháború után. A kiválasztott kutatópontokról azonban csak

¹<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/5-366.html> Magyar Néprajzi Lexikon: Táncírás, kinetográfia (a letöltés ideje: 2014. december 17.)

a hatvanas évekre gyűlt össze olyan mennyiségű, illetve minőségű film- és hangfelvétel – a gyűjtésekhez kapcsolódó interjúk és lejegyzések mellett –, amelyek a Kárpát-medence néptánc dialektusainak alapvető térségi lehatárolását lehetővé tették. Ebben a munkában pedig elvülhetetlen érdeme van Martin Györgynek, aki ezt az óriási feladatot magára vállalta.

A néptáncdialektusok alapvető meghatározásához többek között figyelembe vették az adott települések tágabb térségeinek tájféldrajzi jellegzetességeit, mindezek mellett azonban kiemelkedő jelentőséggel bírnak a tánchoz kapcsolódó megnevezések, maga a terminológia, az azokhoz fűződő tudáskészlet, a táncalkalmak és zenei anyagok, a motívumok, a táncok felépítése illetve szerkezete, a térbeli mozgások, az összefogódzási módok és az eszközök használati módjai is.²

Mindezek mellett azonban igencsak releváns az adott vidék történelmi és társadalmi determináltsága, illetve önmeghatározása is. Az ország folyamatosan változó, hol elszeparált, hol pedig egységesülő centrum és periféria térségei miatt ugyanis sajátos kulturális egyenlőtlenségek, s így egyszersmind fáziseltolódások alakultak ki az idők során, amelyek nyilvánvalóan részint tetten érhetők a Kárpát-medence néptánc- és népzenei kincsének eltérő, jellegzetes vonásaiban is, amelyekre erős befolyást gyakorolhatott mind a tánc, mind pedig a zenei divathullámok mellett az egyes térségekre olyannyira jellemző interetnikus együttélés is.³

A magyar tánctudomány a Kárpát-medencei dialektusok tekintetében az eddig feldolgozott adatok alapján jellemzően erőteljes és kategorikus csoportosításokra törekszik, az egyes területek határait azonban igencsak nehéz precízen megrajzolni. Többek között ezzel a dilemmával szembesül a térkutatás az Alföld és Erdély átmeneti zónájában fekvő egykori Hajdú és Bihar vármegyék néptánc örökségének regionális jellegű kategorizálásakor is. A hagyományos osztályozási szemléletrendszerek mellett ugyanakkor segítséget nyújthat a táncgyűjtések települési színtereinek még alaposabb – részletes földrajzi, történelmi, társadalmi, változásainak – vizsgálata, továbbá a folyamatosan változó közigazgatási rendszerek, illetve a hajdanvolt kapcsolati hálózatok és a helyhez fűződő önazonoságtudat komplex interdiszciplináris tanulmányozása is, amely egyaránt elősegítheti a lokális, regionális, nemzeti és nemzetközi táncnyelv múltjának, jelenének és jövőalternatíváinak pontosabb megismerését is.

Átmeneti térségek Alföld és Erdély határán

Martin György a Kárpát-medencei néptánc dialektusok besorolásakor arra a következtetésre jutott, hogy azok jellemzően egybeeshetnek a már Bartók Béla által meghatározott négy nagyobb - Dunántúli, Felvidéki, Alföldi, és Erdélyi - népzenei

²MARTIN GYÖRGY: Magyar táncdialektusok. *A magyar nép és nemzetiségeinek táncagyományai*. Szerk.: FELFÖLDI LÁSZLÓ és PESOVÁR ERNŐ. Bp., 1997. 209–212.

³BARANYI BÉLA: Adalékok a határmentiség újraértelmezéséhez Magyarországon. *Deturope: Central European Journal of Tourism and Regional Development* 6. (2) pp, h. n. 2014. 26–45. és BARANYI BÉLA: *A határmentiség dimenziói Magyarországon*. Bp.–Pécs. 2007.

területtel. Később azonban a rendelkezésére álló információk alapján mégiscsak három nagyobb térséget különített el, s így a Nyugati, más néven Dunai, a Középső, avagy Tiszai, illetve, a Keleti, Erdélyi dialektusokat határolta el egymástól.⁴ Az általánosan elterjedt nagytáji hármastérbeli tagolódásából számunkra jelenleg az utóbbi kettő az, amely kiemelkedő fontossággal bír, ha a néptánc kultúra szempontjából pontosabban meg szeretnénk határozni a régvolt Hajdú és Bihar vármegyék térségi behatárolását.

A szóban forgó területek kisebb táncdialektusokra is bonthatók. Varga Gyula – a Tiszántúl egyik kiemelkedő néprajzkutatója – Martin György munkásságát is alapul véve, a Hajdúságot (Hajdúhát) és a Hortobágyot a középső dialektus Felső-Tisza vidéki területéhez sorolta. Bihar vármegye egészét – így többek között a Berettyó-Körösök vidékétől a Bihari síkságon át, a Nagy- és Kis-Sárréten keresztül egészen az Érmellék és Körösök vidékéig – azonban már ugyanazon nagytérség Dél-Alföldi, vagy más néven Alsó-Tisza vidéki zónájához osztotta.⁵ Martin György munkájában Bihar vármegye egészét úgyszintén a Középső nagyrégió Alsó-Tisza vidéki térségéhez, más néven a Dél-Alföldhöz sorolta, ennek azonban már szembetűnően ellentmond az, hogy ugyanabban a tanulmányában a Felső-Tisza vidéknél is megemlítette Bihar egyes részeit a Hajdúság és Hortobágy mellett, mivel a Sárrét környékét már egyfajta kulturális átmeneti zónaként jelölte meg. Egy másik művében pedig, amely az erdélyi körtáncokkal foglalkozik Bihar is fel van tüntetve egy adattal.⁶

Az utóbbi szempontrendszerek valószínűleg már pontosabbnak tekinthetők, mindazonáltal az adott térségre vonatkozatható népzenei és táncadatok még napjainkban is meglehetősen hiányosak, mivel a hajdan összegyűjtött információk Magyarország és Románia különböző közgyűjteményeibe kerültek. Némelyik hangzóanyag még napjainkban sincs lejegyezve, illetve digitalizálva, egyes táncfilmek pedig sajnálatos módon elkallódtak az idők során, ezáltal is megnehezítve azok összehasonlítását, s így magát a pontosabb térségi behatárolást is.⁷ Béres András családjával 1973–74 között Nagybárádon mintegy

⁴VARGA GYULA: A néptáncok. *Néprajz egyetemi hallgatóknak* 8. (Oktatási segédanyag. Könyvkiadás forgalomba nem került.) Szerk.: UJVÁRY ZOLTÁN. Debrecen, 1990. 50.

⁵VARGA: i. m., 56–57.

⁶(MARTIN: i. m., 233–251.); PÁVAI ISTVÁN: Erdély a magyar néprajz-, népzene- és a néptánc kutatás tájszemléletében. *Zenatudományi Dolgozatok 2004-2005*. Bp., MTA Zenatudományi Intézet, 2006. 193–216; MARTIN GYÖRGY: *A magyar körtánc és európai rokonsága*. Bp., 1979.

⁷(PÁVAI: i. m., 193–216.); FARAGÓ JÓZSEF–JAGAMAS JÁNOS: *Moldvai csángó népdalok és népballadák*. Bukarest. 1954. 49–50; JAGAMAS JÁNOS: „Beiträge zur Dialektfrage der ungarischen Volksmusik in Rumänien”. In: *Studia memoriae Bélae Bartók sacra*. Bp., 1956. 469–501; JAGAMAS JÁNOS: „Beiträge zur Dialektfrage der ungarischen Volksmusik in Rumänien.” In: *Studia memoriae Bélae Bartók sacra*. Editio secunda. Bp., 1957. 459–491; JAGAMAS JÁNOS: „Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez”. *Zenatudományi Írások*. 1977. 25–51; JAGAMAS JÁNOS–FARAGÓ JÓZSEF: *Romániai magyar népdalok*. Bukarest, 1974, 356–358. ALMÁSI ISTVÁN: „Jagamas János zenatudományi és pedagógiai művei”. *A népzene*

300 méternyi 8 mm-es filmanyagot rögzített. A kutatás kiterjedt a helyi viseletmintákra is, melyekről jó pár rajz maradt ránk, a táncfolyamatok és viseletek alaposabb rögzítéséhez azonban színes diákat és fekete-fehér fotókat is felhasználtak. A helyi adatközlő Venter Mihály és felesége volt. A felvételeken sălăjan (szilágysági), luncan (hosszú, nyújtott lépés), mănintelul vagy más néven marintel (kezes, vagy marosmenti), ardelanu (erdélyi), polca (polka), pe picior (pepicsor, lábon vagy aprózó) illetve csárdás látható a fennmaradt források alapján. Ezen gyűjtés alapján valósulhatott meg a későbbiekben a koreográfus

mikrokozmoszában. Tanulmányok. Szerk.: JAGAMAS JÁNOS: Sajtó alá rendezte, az utószót írta és a függelékét összeállította ALMÁSI ISTVÁN. Bukarest, 1984. 235–236.

CONTANTIN COSTEA Biharban, a Sebes-Körös völgyben két faluban végzett táncgyűjtést, amelynek során filmfelvételeket is készített. Krajnikfalván (Josani) (A település 1902-ben még az Élesdi járáshoz tartozott) 1965 májusában valószínűleg két-két folyamat sălăjanul-t és luncanul-t illetve egy-egy manintelul-t, és ardeleana-t, (Film nr. 72 Arhiva I. E. F.) rögzített. A sălăjanul, luncanul és a mănintelul esetében egy vegyes csoportot jelölt meg adatközlőként a gyűjtő, míg az ardeleana folyamatát Petru Domocoș és Ileana Domocoș táncolta. Constantin Costea Nagybárodon (Borod) (A település 1902-ben még a Élesdi járáshoz tartozott) 1965 májusában sălăjanul-t (Film nr. 72 Arhiva I. E. F.), luncanul-t, mănintelul-t és ardeleanul-t (Film nr. 73 Arhiva I. E. F.), vett fel. A sălăjanul, mănintelul és ardeleanul adatközlője Mihai Venter és Victoria Venter volt, míg a luncanul-t egy vegyes csoport táncolta. A felvételek valószínűleg nem a településen, hanem Báródsomoson (Cornitel) készülhettek. A kutató Bihar vármegye Fekete-Körös völgyi térségében négy település táncanyagát vette filmre. Belényesörvényesen (Urvis) (A település 1902-ben még a Belényesi járáshoz tartozott), 1965 májusában ardeleana-t (Film nr. 74 a., d. Arhiva I. E. F.), polkát (Film nr. 74 b., e. Arhiva I. E. F.) és mănintelul-t (Film nr. 74 f. Arhiva I. E. F.) rögzített. Az ardeleana első felvételnél ismét egy vegyes csoport van megjelölve adatközlőként, míg a második esetben a folyamatokat Teodor Masuena és Samica Vesa táncolta. Az első polka informátoraiként ismét egy vegyes csoport lett feltüntetve, míg a második esetben Teodor Haidu és Florea Lobonț volt az adatközlő. A mănintelul-t Vasile Cadar és Maria Cadar járta. Petrőszon (Pietroasa) (A település 1902-ben még a Belényesi járáshoz tartozott, de közel feküdt a Vaskóhi járás határához), 1965 májusában roata-t (Film nr. 77 b., g. Arhiva I. E. F.), susul-t (Film nr. 77 d. Arhiva I. E. F.) és polkát (Film nr. 77 f. Arhiva I. E. F.) rögzített a gyűjtő. Adatközlőként ebben az esetben is egy vegyes csoport lett megjelölve. 1966 áprilisában Szohodol-Lázári (Lazuri) (A település 1902-ben még a Belényesi járáshoz tartozott), susul-t (Film nr. 99 c. Arhiva I. E. F.) és polkát (Film nr. 99 b. Arhiva I. E. F.) rögzítettek. Ezeket a táncokat is egy vegyes csoport járta, a felvétel azonban valószínűleg nem a faluban, hanem Nagyváradon készülhetett. Rényben (Rieni) (A település 1902-ben még a Vaskóhi járáshoz tartozott), 1966 májusában a helyi susul-ról (Film nr. 96 a. Arhiva I. E. F.), polkáról (Film nr. 96 b. Arhiva I. E. F.), manintelul-ról (Film nr. 96 d. Arhiva I. E. F.) készült felvétel. Az adatközlőként ebben az esetben is egy vegyes csoport van megjelölve. Lásd bővebben CONTANTIN COSTEA: *Folclor coregrafic Bihor I-II*. Casa creației populare a județului Bihor. Partea muziclă: IOSIF HERTEA. Coperta și schițele: TEODOR DAN. Cartografia: GHEORGE GAMAN. Redactor responsabil: LUCZAI CAROL. Tiparul executat sub comanda nr 46, la Intreprinderea Poligrafică "Crisana" Oradea, str. Moscovei nr. 5. 1968. I. (Krajnikfalva: 62; 121; 152; 223; 273; 295); (Nagybárod: 317; 375; 405; 427); 1968. II. (Belényesörvényes: 223; 249; 325; 363; 409); (Petrősz: 42; 71; 94; 112); (Szohodol-Lázur: 131; 154); (Rény: 170; 183; 195).

Nagybárádi táncok, és Kerecsi leánytáncok című alkotása is. Az archív filmanyag hollétéről jelenleg nem rendelkezünk kellő információval, a koreográfiákról azonban több felvétel is készült az idők során.⁸ Varga Gyula korai gyűjtéseiről árulkodik egy a Zenetudományi Intézetben őrzött kézirat, amelyben utalást találunk arra, hogy a kutató 1949-51 között más Borsod-Abaúj-Zempléni és Szabolcs Szatmár megyei táncfilmek mellett Hajdú és Bihar térségében is készített felvételeket, amely a következő településeket érintette: Debrecen, Hajdúhadház, Hosszúpályi, Nagyléta, Püspökladány, Tiszacsege és Vértés esetében 9 mm-es filmtekercseken cigánytáncokat rögzített a gyűjtő, amelyekhez táncleírás és fotódokumentáció is tartozott. 1949–1953 között pedig Hajdúnánáson és Nádudvaron készített tánclejegyzést illetve fotókat, a helyi csárdásról és verbunkról, míg Méhkeréken 1951–1952 között román táncokat, (mănințelul, ardeleana vagy ardelanu, duba, chimpinescu, bățuta, alunelu, căluser, turca, *pennficionel*?) rögzített. Szülőfalujában, Kismarján 1950-ben a helyi csárdásról és verbunkról gyűjtött anyagokat, míg 1953-ban kondás-, és cigánytáncokat dokumentált. Mindkét esetben 9 mm-es filmszalagot használt, illetve táncleírásokat és fotódokumentációkat is mellékelte a mozgóképekhez.⁹ Az 1960–70-es évek óta azonban újabb tudományos eredmények is napvilágot láttak, amelyek részint revidálhatják, illetve pontosíthatják a néptáncok területi tagolódását, a későbbiekben talán kiegészítve mindezeket a közgyűjteményekben őrzött adatok – filmek, fotográfiák, és lejegyzések – összegyűjtésével, illetve elemzésével.

Legutóbb éppen Borsos Balázs vállalta magára azt az óriási feladatot, hogy a Magyar Néprajzi Atlaszok igencsak sokrétű adatainak számítógépes feldolgozása alapján pontosabban megrajzolja a Kárpát-medence népi kultúrájának nagy-, közép- és kistérségi besorolását. Maguk a tényanyagok meglehetősen szerteágazók – még a bizonyos helyszínek hiányos információi mellett is – azonban a kirajzolódó kulturális régiók részint talán a néptáncra és a népzeneire is vonatkoztathatók.¹⁰ A Magyar Néprajzi Atlaszok vizsgálatai során többek között fény derült arra, hogy az Alföld térsége és Erdély között fekszik egy Átmeneti kulturális nagyrégió, amelynek választóvonalala észak-déli irányban éppen a hajdani Bihar vármegye térségén húzódik keresztül, de részint még érinti magát a Hajdúsági kulturális zónát is. Az alföld keleti határvidékének centrumában pedig az Alsó-Tisza-vidéktől északra

⁸Lásd bővebben BÉRES ANDRÁS: A Nagybárádi táncok forrásértéke. *Táncstudományi Tanulmányok*. Szerk.: MAÁCS LÁSZLÓ. Bp., 1992. 117–121.

⁹Ezeknek az anyagoknak a hollétéről azonban jelenleg nem rendelkezek információkkal. Feltételezhető, hogy maga a fennmaradt dokumentum sem teljes, mivel a települések sorszámozott felsorolásánál hiányzik a 9, 11-17, 19-es szám. A jegyzék esetleg a filmszalagokat is jelölheti, mivel ugyanazon szám alatt néha több község is szerepel. Lásd bővebben: *Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet* (a továbbiakban ZTI). Kézirattár Akt. 402.

¹⁰BORSOS BALÁZS: *A magyar népi kultúra régiói I. Dunántúl, Kisalföld, Alföld*. Bp., 2011. 25., 28., 56.; MAGYAR ZOLTÁN: *A magyar népi kultúra régiói II. Felföld, Erdély, Moldva*. Bp., 2011.; illetve BORSOS BALÁZS: *A magyar népi kultúra regionális struktúrája I-II. A Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgozása alapján*. Bp., 2011.

kirajzolódott egy Közép-Tiszántúli kulturális középrégió, amelyhez részint hozzákapcsolható maga a Hajdúság, de Bihar vármegye síkvidéki térsége is.

Az Átmeneti nagyrégió érdekes módon már az északkeleti Alföld térségét is felöleli, alkotóelemei pedig a következők: a Nyírség és tágabb környezete (Nyugati középrégió), a Felső-Tisza-vidék (Északi középrégió), illetve maga az Alföld keleti peremvidéke a Partiummal egyetemben (Keleti középrégió), amelynek szerves részét képezi Bihar vármegye hegyvidéki térsége és maga a Szilágyság is. A Felső-Tisza-vidék és a Nyírség Átmeneti nagyrégióhoz sorolását a néprajzi vizsgálatokon túlmenően többek között a hagyományos népi tájszemlélet is alátámaszthatja, hiszen a Szamos és Tisza között élők önmagukat már nem tekintették alföldi embereknek, szerintük az ugyanis csak a Nyírsegen túl veszi kezdetét.¹¹

Interdiszciplináris megközelítésben annyi bizonyosan tetten érhető, hogy maga a régvolt Hajdú kerület és tágabb térsége déli irányában már jóval ritkább településszerkezettel rendelkezik, és a hortobágyi pusztaság nagyállattartó alföldi életmódja sem feleltethető meg teljes mértékben Nyírség és Szatmár kultúrájával. Ezek az életvitelt befolyásoló mechanizmusok pedig részint hatással voltak az egyes nagy-, közép- és kistrégiók lakosságára, identitásképekre talán éppen úgy, mint akár tánckultúrájukra. Valószínűleg többek között éppen ezért sem tekinthető véletlennek, hogy nemcsak a táj, és önazonosságtudat szempontjából különböztethető meg a Nyírség és Szatmár a Hortobágytól, Hajdúságtól, vagy éppenséggel Bihartól, hanem minden bizonnyal részint a néptáncok szempontjából is.¹²

Borsos Balázs munkája nyomán fény derült arra is, hogy az adott térségben számos kistrégió található, azok azonban éppen úgy, mint a közép- és nagyrégiós besorolás esetén kulturális értelemben részint fedik egymást, ennek következtében pedig számos átmeneti zónával számolhatunk, amelynek során egyes falvak esetében többpólusú identitásképp is kialakulhatott az idők során. Mindennek következtében tehát, amíg nem végezzük el a települések néptáncra és a népzeneire vonatkoztatható archív anyagainak összegyűjtését és elemzését, kiegészítve mindezt a falvak hajdani házasságkötésekre vonatkoztatható anyakönyvi adatainak feldolgozásával¹³ – amelyek egyszersmind fényt deríthetnének a régvolt, azonban valószínűleg még részint napjainkban is kitapintható kapcsolati hálózatokra –, képtelenek leszünk pontosabban meghatározni, hogy a kutatott térségek mezsgyezónájában fekvő települések mely kulturális kis- vagy középrégióba is sorolhatók valójában.

A kérdéskör mélyebb vizsgálatát a továbbiakban elősegíthetné egy kérdőíves felmérés is, amely talán pontosabb képet rajzolna ki a falvak lokális, regionális szemléletéről. Feltétlenül meg kell jegyeznünk azonban, hogy napjaink

¹¹BORSOS: *A magyar népi kultúra régiói I.* 198., 265–367.

¹²A néptánc-terminológia legalábbis markánsan megkülönbözteti egymástól a nyírségi vagy a szatmári táncokat.

¹³Ugyanakkor tekintetbe kell venni, hogy az anyakönyvbe bejegyzett adatok alapján nem állapítható meg teljes biztonsággal, hogy a házasulandó fél házasságkötéskori lakhelye a születési helye is egyben.

önazonosságtudatra vonatkozó információi már nem feltétlenül esnek pontosan egybe a múlt századi, vagy az azt megelőző korszak identitásképeivel, így ennek következtében számos történelmi és közigazgatási kapcsolódási pontot is figyelembe kell vennünk, hogy a néptáncokra vonatkoztatva kiségiós szempontból pontosabb kijelentéseket tegyünk. Itt szükséges megjegyezni, hogy egy igencsak erős interetnikus, magyar-román kulturális egymásra hatással is számolnunk kell Bihar vármegye területén, így tehát a felmerült térségi dilemmákra – mindezt pedig a néptánc kultúrához kapcsolva – kizárólagosan a Magyar Néprajzi Atlaszokból nem kaphatunk átfogó választ, hiszen ezek az adatok jellemzően éppen a más nemzetekre vonatkoztatva nem szolgáltathatnak elegendő információt.

A kutatott térségben mindezekon túlmenően azonban esetleg számos kérdésre választ kaphatunk és talán pontosíthatjuk is a néptáncra vonatkoztatható regionális ismereteinket, ha megpróbáljuk összevetni a már meglévő tudásunkat a Borsos Balázs által elvégzett – számos egyéb információt is feldolgozó – Néprajzi Atlaszok számítógépes elemzésével. A későbbiekben mindezt kiegészítve más egyéb, interdiszciplináris kutatási lehetőségekkel is, talán újabb dilemmákat is felvethetünk az adott tárgykörhöz fűzhető reménybeli válaszok és nyitott kérdések mellett.

Történeti és kulturális determináltság, az Alföld keleti térségének centrumában

Mivel a „hajdú tudat” jelenléte a kutatott régió északi térségében kulturális szempontból mind a mai napig igen meghatározó, éppen ezért történelmük rövid bemutatása megkerülhetetlen. Debrecen térségében már a 16–17. század környékén megjelentek azok az erősen heterogénnek tekinthető népelemek, amelyek a török hódoltság területéről érkeztek. Ezek az emberek a korai időkben jellemzően marhahajtással keresték kenyerüket, később azonban nemesi privilégiumokkal rendelkező katonai renddé formálódtak és ennek fejében mentesültek a földesúri terhektől. Körükben jellemzően a későbbiek során sem vált meghatározóvá az etnikai származás és hovatartozás kérdése, bár az is igaz, hogy eredetüket tekintve sohasem voltak egységesek, és a nemzeti érzések erősebb, meghatározó fellángolása is csak a 19. századra datálható. Letelepítésük főként Bocskai István nevéhez köthető, aki saját területein biztosított szállást számukra, ugyanakkor még Báthori Gábor fejedelemségének idején is nagy adományokban részesültek, többek között Bihar vármegye vidékein is.¹⁴

Felmerülhet bennünk a kérdés, a hajdúk miért éppen ebben a régióban találtak otthonra? Ennek számos oka lehetett. Egyfelől az 1600-as években a török betörések miatt, számos falu lakossága megcsappant, az itt élők többsége elmenekült, vagy meghalt. Sok település szinte teljes egészében megsemmisült, így nagy földterületek váltak parlagon heverő pusztasággá. Másfelől a katonai szolgálattal tartozó hajdúk ütöképes védőzónát képezhettek mind a török betörések, mind pedig a császári

¹⁴http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Berettyoujfalu/pages/009_berettyoujfalui_hajduk.htm SZENDREY ISTVÁN: *A bihari – berettyóújfalusi Hajdúk*. (a letöltés ideje: 2014. december 17.)

seregek ellen az épségben maradt Debrecen, illetve a környező aprófalvas nyírségi, érmelléki és sárréti alföldi helységek között, egy ideig megvédve ezáltal Nagyváradot, Erdély kapuját is.¹⁵

Még a 18. században is jóval nagyobb környéket öleltek fel, mint a régvolt Hajdú kerület, vagy a későbbiekben részint abból kialakított, jobbára szabolcsi településekkel „bővített” vármegye. Elmondható azonban az is, hogy már a korai időkben sem lehetett kiterjedt, egységes övezetről beszélni, mivel többször előfordult, hogy a nagy számban újonnan letelepített, közös kiváltságokkal rendelkező, már amúgy is heterogén félkatonai szervezet csak részbirtokokra tett szert egyes falvakban. Az is megesett, hogy a tisztek saját vegyes lakosságú településükön a már meglévő magán javaikra szereztek kiváltságokat, illetve a kapitányok is sok esetben olyan falvakat kaptak adományul vitézségükért, ahol részint, vagy teljes egészében privilégiumokkal nem rendelkező jobbágyok éltek.¹⁶

A Habsburg uralkodóház ezeket a kiváltságokat azonban nem ismerte el, és csak hosszas pereskedések és birtokcserék által sikerült 6 településnek – Hajdúböszörménynek, Hajdúnánásnak, Hajdúdorognak, Hajdúhadháznak, Vámospércsnek és a Debrecenhez tartozó hortobágyi puszták miatt némiképp különálló Hajdúszoboszlónak – megőriznie privilegítását, amelyek együtt, 1790-től külön hajdú kerületet alkottak.¹⁷ Így a zömében kis hajdú településekkel tarkított bihari térségekben értelemszerűen nem, vagy csak nagyon nehezen alakulhatott ki tartós, egységes identitás, nem úgy, mint a későbbi nagy, vagy más néven öreg hajdúvárosok esetében. A szóban forgó csoport jelenléte azonban a Berettyótól északra fekvő „Bihar-alföldi” települések történetében sem elhanyagolható. Jól tükrözik mindezt a térségi vizsgálatok és a Néprajzi Atlaszok alapján felvázolt kistrégiós besorolások is.

A Berettyó mentétől északra elterülő falvak esetében voltaképpen – amely térség Debrecen vonzáskörzetének is tekinthető – részint még tetten érhető a hajdúsági jelleg. Bár azt is meg kell említeni, hogy az 1870-es években – tehát éppen akkor, amikor a népi kultúra és azon belül a népzene és néptánc is az utolsó nagy virágkorát élte – Kaba, Hosszúpályi vagy a bizonyítottan egykori kis hajdú települések, úgymint Mikepércs, Derecske, Berettyóújfalu stb. jellemzően még – vagy már megint – bihari identitással bírtak, amely talán nem elhanyagolható a táncanyagok térségi behatárolásának esetében sem.¹⁸

¹⁵MENDÖL TIBOR: Bihar vármegye földrajza. *Bihar vármegye*. Szerk.: NADÁNYI ZOLTÁN. Bp., 1938. 40–41.

¹⁶SZENDREY ISTVÁN: *Hajdúszabadságlevelek*. Debrecen, 1971. 7.

¹⁷BORSOS: *A magyar népi kultúra régiói I.* 292–293.

¹⁸BÉRES CSABA–SÜLI-ZAKAR ISTVÁN: *Bihar. Térbeli hátrányok-társadalmi problémák*. Debrecen-Berettyóújfalu, 1990. 20. Biharról lásd bővebben BALCSÓK ISTVÁN: A Bihari térség általános bemutatása. *Magyarország kistrégiói 8/1. Hajdú-Bihar megye. Bihari térség*. Főszerk.: BARANYI BÉLA. Bp., 2002. 11–25.

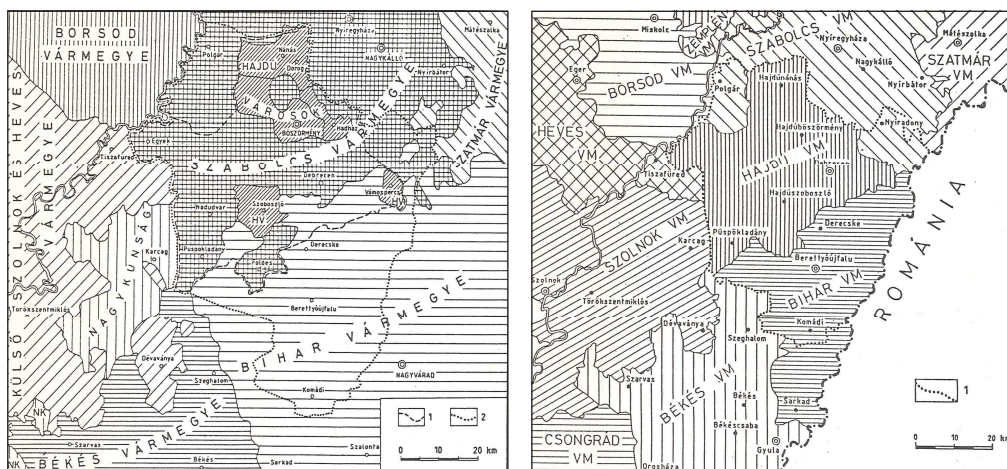
Igaz, hogy a táncfilmek összehasonlítása nélkül igencsak nehézkes megmondani, hogy milyen jelleget is hordozott magában a térség hajdani mozgáskultúrája, azonban már az is erősen kérdéses, hogy egyáltalán elegendőnek tekinthető-e az a törekvés, hogy csak és kizárólag a táncanyagokra, és nem interdiszciplináris kutatási módszerekre építve kijelentsük, hogy melyik település mely közép- vagy kistrégiós térséghez sorolható.²⁰ Másképpen megközelítve a táncokra vonatkoztatható jelenlegi regionális ismereteinket Bihari, Hajdúsági, Felső-, vagy Alsó Tisza vidéki, esetleg Erdélyi, netán Középső dialektushoz sorolhatók, vagy bizonyos esetekben amolyan Átmeneti jellegűek-e.

Bihar vármegye északnyugati, vagy ha úgy tetszik Hajdú vármegye keleti mezsgyéjén tehát meglehetősen nehéz pontos kijelentéseket tenni. Mindazonáltal Mikepércs, Derecske, Kaba, Földes és Berettyóújfalu vonalában kitapintható egyfajta átmeneti zóna, ahol az 1870-es évek környékén jobbra a bihari önazonosságtudat élt. Alaposabb vizsgálódás után egyébként valószínűleg hasonló regionális problémákat vethetünk fel Hajdú vármegye déli térségében is. Ez részint talán annak is betudható, hogy maga a vármegye igencsak kései eredetű, hiszen csak 1876-ban alakították ki magából a Hajdú kerületből, összevonva azt egyéb bihari és szabolcsi településekkel.

A szóban forgó közigazgatási egység déli zónájában, így Balmazújváros, Nádudvar és Püspökladány vonalában az 1870-es évek környékén még meghatározó volt a hajdani dél-szabolcsi identitás, amely újfent egyfajta értelmezési dilemmát vet fel a népi kultúra, és azon belül a néptánc dialektusok kis-, illetve mikro régiós besorolásának szempontjából.²¹ Nádudvar, Balmazújváros és Püspökladány térsége tehát, bár részint el volt rekesztve a többi szabolcsi településtől, mégsem kapcsolódott szervesen a régvolt Hajdú kerülethez, illetve teljes mértékben – részint Balmazújváros kivételével – már Debrecen külső területéhez sem.

²⁰FÜGEDI JÁNOS–VARGA SÁNDOR: *Régi tánc kultúra egy baranyai faluban. Főszerk.: PESOVÁR ERNŐ. Sorozatszerk.: FELFÖLDI LÁSZLÓ és FÜGEDI JÁNOS.* Bp., 2014. 131–132.

²¹Az észak-bihari térségben számos régvolt kis-hajdú község sorakozik. Elég ha csak Hajdúbagosa, Mikepércsre, Berettyóújfalura vagy Derecskére gondolunk, amelyek közül utóbbi kettő egészen a jobbágyfelszabadításig, tehát 1848-ig küzdött az elvesztett hajdú kiváltságokért. Többek között ez is mutatja, hogy ebben az átmeneti zónában – legalábbis Derecske és Berettyóújfalu esetében szinte biztosan –, nem lehetett stabil, egypólusú az identitáskép.

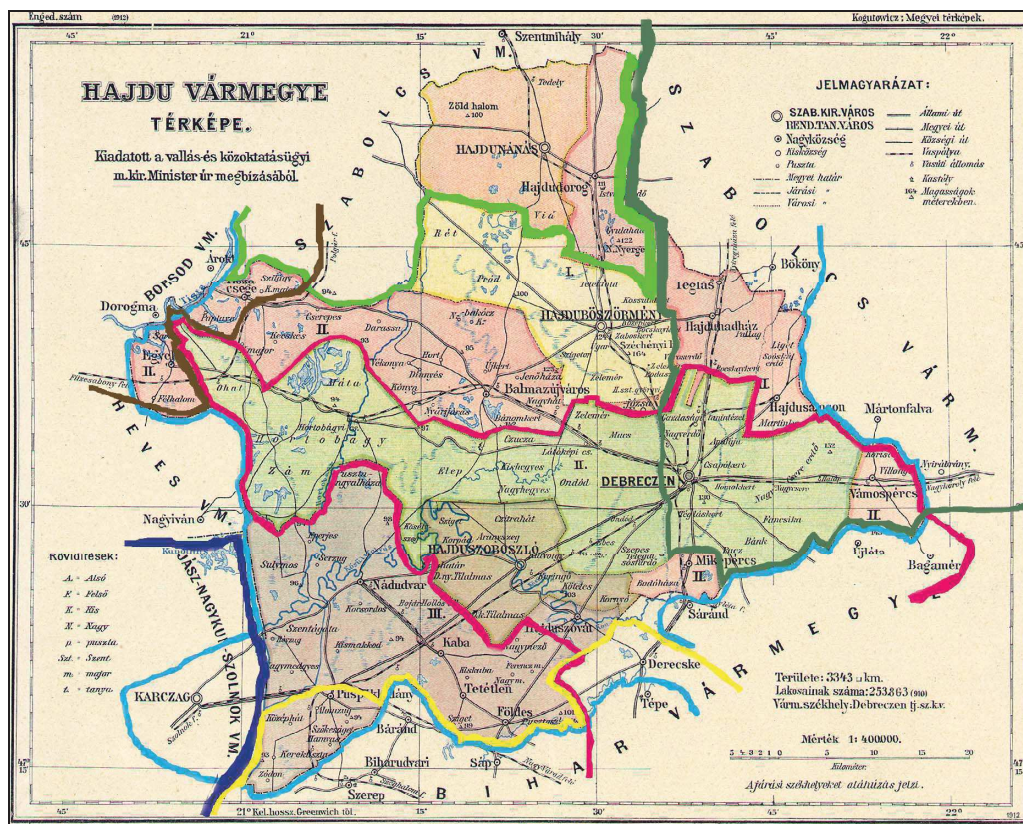
2. ábra: A Tiszántúl középső részének közigazgatási térképe Hajdú vármegye 1876-os kialakítása előtt és után.²²

A szóban forgó három község közül is csak Püspökladánynak lehetett valamelyest erősebb kapcsolata a Sárréttel.²³ Ezek a községek a 19. században – bár kulturális tekintetben számos ponton a Hajdú kerülethez és Debrecenhez is kötődtek – mégis kimutathatóan szabolcsi identitással bírtak. Ez a megyei önazonosságtudat azonban már az elmúlt nagyjából 140 év során erőteljesen megkopott, sőt nagyjából feledésbe is merült.²⁴ Ennek következtében pedig a zömében közigazgatási átalakítások által okozott – a kulturális kötődések hálózatát is befolyásoló – hovatartozási űr ebben a térségben egyfajta stabilabbnak tekinthető Hortobágyi – illetve Püspökladány esetében részint inkább a Sárréthez fűzhető – táji mentalitással tölthető fel, amely azért valószínűsíthetően már a hajdani rendszerekhez kapcsolható szabolcsi identitáskonstrukció mellett is létezhetett.

²²BÉRES-SÜLI-ZAKAR: i. m., 21; 23. A térképek GÖRÖG DEMETER: Magyar Atlasz azaz a magyar-, horvát- és tótországi megyék és szabad kerületek földképei. Pest., 1860. műve alapján készült.

²³BAKÓ ENDRE: Püspökladány, három tájegység találkozásánál. *Magyarország kistérségei* 8/4. Hajdú-Bihar megye. Sárrét. Főszerk.: CSISZÉR ZOLTÁN, GYALUS MÁRTA, KÁRAI LAJOS. Bp., 1999. 38–50.

²⁴BÉRES-SÜLI-ZAKAR: i. m., 20.

3. ábra. Hajdú vármegye kulturális kistérségei a Magyar Néprajzi Atlaszok tükrében Borsos Balázs 2011-ben megjelent műve alapján.²⁵

Északról dél felé haladva terül el: 1. Borsod-hevesi Tisza mente (barna vonallal jelölve). 2. A Nyíri-Mezőség és Taktaköz (világoszöld vonallal jelölve) 2. Dél-Nyírség (sötétzöld vonallal jelölve). A 2-3 számmal jelzett terület már az Átmeneti nagyrégió Nyugati középrégiójának részét is képezi. 3. Debrecen és vonzáskörzete (piros vonallal jelölve). 4. A Sárrét mente (sárga vonallal jelölve). 5. A Hajdúság (világoskék vonallal jelölve). 6. Nagykunság (sötétkék vonallal jelölve).

Felmerülhet tehát bennünk a kérdés, hogy ezek után mit tekintünk Átmeneti, Hajdúsági, Bihari, Hortobágyi, vagy ha nagyon sarkítani akarnánk esetleg „Alsó-szabolcsi” táncoknak? Az a Hortobágyi, amely térség hajdanán nagyobb részt éppen Szabolcs vármegyéhez illetve Debrecen vonzáskörzetéhez tartozott, és részint régebbi stílusú táncrtegeket őrzött meg talán éppen a fegyveres hajdútáncokból is? De hát a Hortobágyon is ismerték az új stílusú táncokat, nem mind archaikus motívumelem, ami rögzítésre került és ránk maradt. Vagy azt tekintjük

²⁵ Az alaptérkép elérhetősége: <http://64varmegye.szalaykonyvek.hu/terkepek/hajdu.jpg> (a letöltés ideje: 2014. december 17.) A feltüntetett hipotetikus határvonalak rajza saját szerkesztés. BORSOS BALÁZS: *A magyar népi kultúra régiói I. térképei alapján*. A könyvben szereplő térképmellékleteket NAGY BÉLA készítette.

Hortobágyinak, amely települések napjainkban - és részint némi nem elhanyagolható szabolcsi jelleggel is kiegészülve -, vagy talán már régebben is annak vallják, illetve vallották magukat, hiszen ez sem elhanyagolható szempont? Vagy kizárólag a stabilabb közigazgatási determináltságot vegyük figyelembe? Ennek következtében pedig csak azt tekintjük hajdúságnak, amely táncra vonatkoztatható adatok a Hajdú kerületen belül maradhattak fent, hiszen hosszabb távon a stabilabb hajdúsági identitás – amelybe azonban előszeretettel kapaszkodunk, ha táncainkról beszélünk – dominánsan csak ebben a kerületben maradhatott fent...

Több szempontból erős átmeneti zónának tekinthető a meghatározó önazonosságtudattal rendelkező Hajdú kerület északi peremterülete is, mivel Hajdúhadház és Vámospércs részint már a sűrűbb településhálózattal rendelkező Dél-Nyírséggel is összefüggésbe hozható, éppen úgy, ahogyan Hajdúnánás és Hajdúdorog, a Nyíri-Mezőség déli részével, amelyek azonban a Magyar Néprajzi Atlaszok számítógépes elemzései alapján már mind a kulturálisan lehatárolt Észak-kelet alföldi Átmeneti nagyrégió Nyugati középrégiójával, így tehát a Nyírséggel és annak tágabb környezetével is rokoníthatók.

Ezt a meglehetősen kapcsolatot talán mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a stabil önazonosságtudattal rendelkező Hajdúdorog már jellegzetes görög katolikus többséggel bíró község. Ebben a térségben található még a régi kis hajdú település Polgár is, amely három kiségió metszéspontjában – a Hajdúság, a Nyíri-Mezőség és a Borsodi-hevesi Tisza mentének kapujában – terül el.²⁶

Tehát amíg nem végezzük el a néptáncra és népzeneire vonatkozó adataink összegyűjtését és interdiszciplináris összehasonlító elemzését, addig csak erősen megalapozott feltételezéseink lehetnek, amelyek az idő előrehaladtával válhatnak csak pontosabbá.

Felmerülő kérdések és dilemmák

Csak remélhetjük, tehát, hogy nem marad parttalan próbálkozás Hajdú-Bihar–Bihar néptáncokra vonatkoztatott térségi lehatárolása. A Magyar Néprajzi Atlaszok adatainak számítógépes elemzése talán új lendületet adhat a Kárpát-medence néptánc dialektusainak rendszerezésében. Napjainkban figyelembe véve a rendelkezésünkre álló néptáncra és népzeneire vonatkoztatható tudásunkat – legyen az ebben a térségben bármennyire is részleges ismeret –, meglehet, hogy már nem is az a kérdés, létezik-e egy átmeneti zóna a középső és erdélyi dialektus, vagy éppenséggel a Felső-Tiszavidék és Dél-alföld között. Talán sokkal inkább az a dilemma, hogy alapos részletes tanulmányozás után – figyelembe véve mindent, amit csak lehet a néptánc, népzene, az önazonosságtudat, a történelmi, földrajzi, közigazgatási determináltság alapján – hol vonjuk meg a határokat, revideálva, és talán bővítve is ezáltal eddigi ismereteinket és szempontrendszerünket.

Martin György középső dialektusra vonatkoztatható térségi besorolása alapján – ha pusztán csak és kizárólag a Tisza és mellékfolyóinak árterületét vennénk

²⁶BORSOS: *A magyar népi kultúra régiói I.* 286–297; 324–326.

figyelembe – logikusnak tűnne, hogy a Szilágyságot és Bihar egészét is egyszersmind ehhez a területhez kössük. Ellenben ez kevés, hiszen figyelembe kell vennünk a települések tágabb térségeinek tájféldrajzi jellegzetességeit, a tánchoz fűződő megnevezéseket, a terminológiát, az azokhoz kapcsolódó tudáskészletet, a táncalkalmakat és zenei anyagokat, a motívumkészletet, a táncok felépítését, illetve szerkezetét, a térbeli mozgásokat, az összefogódzási módokat, és az eszközök használati módjait is, az adott vidék történelmi és társadalmi determináltsága, illetve önmeghatározása mellett.

Ha ezeknek a szempontoknak már csak egyes szegmenseit is figyelembe vesszük, dilemmák sorát vethetjük fel. Talán nem véletlen, hogy éppen Szilágyság kapcsán – amely jelenleg a Tiszai dialektus részét képezi –, maga a besorolás folyamatos vitákra ad okot, hiszen ez a térség sem volt egységes az idők során. Mindezek mellett pedig egy igencsak erős és meghatározó átmenetet képez – mind tánc, mind pedig a zenei kíséret szempontjából – Szatmár-Nyírség és Kalotaszeg között. Talán nincs ez másképp a kevésbé feltárt bihari térség kelti részében sem. Legalábbis ezt az elméletet támasztja alá többek között az a tény, hogy ebben a zónában már egy igencsak erős interetnikus egymásra hatásról beszélhetünk.

Így bár lehet, hogy a völgyeségi területek magyarlakta vidékei részint kapcsolatba hozhatók az Alföld zenei- és tánc kultúrájával, azonban ugyanez már nem mondható el a keletről nyugat irányába áramló román lakosság zenei- és tánc kultúrájáról. Talán elég, ha csak a Báródságra gondolunk, ahol mind a viselet, mind pedig a tánc készlet részlegesen ugyan, de egyfajta interetnikus magyar-román együttélést tükröz.²⁷ Talán el kell gondolkodnunk egy átmeneti, vagy ha úgy tetszik partiumi nagyrégiós terület megalapozott fölvetéséről, vagy a Tiszai dialektus térségi besorolását kell revideáljuk és kibővítenünk egy erős keleti átmeneti zónával?!

A középső dialektus középrégiós besorolásának szempontjából már maga Martin György is megemlítette a bihari alföld Sárrét-menti térségét, mintegy amolyan átmeneti zónát észak és dél között, az már azonban kérdéses, hogy Bihar ezen térségén túlmenően mit is tekintünk Közép-tiszántúli dialektusnak, már ha egyáltalán elfogadjuk annak fölvetését. Annyi bizonyosnak tekinthető, hogy a Magyar Néprajzi Atlaszok számítógépes elemzése alapján kirajzolódik ez a kulturális zóna, amelyhez hozzá sorolják magát a Hajdúság tágabb térségét is. Ez pedig, ha interdiszciplináris szempontból tekintünk a térségre, részint megalapozottnak látszik, hiszen a népi tájszemlélet alapján valahol a Nyírség tájéka után veszi csak kezdetét az Alföld, amely kulturálisan már erős eltéréseket mutat a Nyírségtől, vagy éppenséggel Szatmártól.²⁸

²⁷BÉRES: i. m., 118–119; 121.

²⁸BORSOS: *A magyar népi kultúra régiói I.* 292–297; 323–358.

4. ábra. Az Alföld és Partium hipotetikus kulturális határvidéke.²⁹

Nagyjából a 19. század utolsó felében, éppen Hajdú vármegye közigazgatási kialakításának idején élte a népi kultúra utolsó nagy virágkorát. A modernizáció előrehaladtával azonban maguk a folklórkeretek is felbomlottak, ennek következtében pedig a 20. század közepére régvolt, élő mivoltukban nagyobb részt elhaltak, így tehát azok teljes egészükben már nem voltak tovább örökíthetők, vagy éppenséggel felgyűjthetők. Ebben az esetben is felmerülhet talán bennünk a kérdés: vajon elég volt-e ez a rövid idő ahhoz, hogy az új vármegye kialakításának idején zömében más identitást hordozó települések, így például Balmazújváros, Nádudvar, Püspökladány stb. – kulturális kapcsolataikat is figyelembe véve – teljes mértékben magukra ölték a hajdúsági jelleget? Vagy a régi Hajdú kerületnek volt-e már a korábbi századok során is annyi kulturális tartaléka, kereskedelmi és rokonsági

²⁹ Az alaptérkép elérhetősége http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/kepek/big_varmpic_Biharterk.jpg (a letöltés ideje: 2014. november 26.) A feltüntetett hipotetikus határvonalak rajza saját szerkesztés részen SIPOS ORBÁN: Bihar vármegye. A népesedési, vallási, nemzetiségi és közoktatási statisztika szempontjából. Nagyvárad, 1903. 33–52. táj- és népességföldrajzi adatai, részben pedig BORSOS BALÁZS és MAGYAR ZOLTÁN: A magyar népi kultúra régiói I-II. térképei alapján. A könyvben szereplő térképmelléleteket NAGY BÉLA készítette.

kapcsolatrendszer, hogy mentalitása és műveltsége akár Hajdú vármegye déli térségeiben, akár Bihar vármegye északnyugati részén is erőteljes és domináns hatást gyakoroljon, részint megalapozva ezzel a Közép-tiszántúli dialektushoz való tartozás felvetését is?

Azt kell valószínűsíteniünk, hogy maga a Hajdú kerület nyilvánvalóan hatással volt a környező településekre – így Mikepércsre, Derecskére, Berettyóújfalura stb. –, azonban az mégsem lehetett kizárólagos, hiszen ezek a falvak, mezővárosok a 18. századtól ugyanazzal a privilégiummal a történelem során már nem rendelkeztek, így fejlődésük alatt részint más utat jártak be. Mindezek mellett azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a térségben zárkózottnak tartott, különálló cívis mentalitással rendelkező Debrecen is – kiváltképp nagy vásáraival – igen meghatározó, impulzív hatást gyakorolhatott a szóban forgó falvak tánc kultúrájának keveredésére. Az előbbieken említett két nagyobb horderővel bíró térség kulturális tekintetben Hajdú vármegye esetében északról valamelyest elrekesztette társaitól a hajdani dél szabolcsi községeket, amelyek a századfordulóig részint még képesek voltak megőrizni egykori hova-tartozástudatukat. Mindazonáltal annyi kulturális eltérés már lehetett a többi szabolcsi településtől, hogy ebben a zónában erőteljes jelenléttel bírt az alföldi jelleg. Ezt mi sem bizonyítja talán jobban, mint az, hogy az 1800-as évek utolsó harmadában egy-két generáció elteltével változásba lendült az identitáskonstrukció, hiszen ebben a zónában, napjainkban már nem igazán meghatározó a szabolcsi öntudat, sokkal inkább felváltotta azt a Hortobágyhoz fűződő erősebb táji kötődés.

Bihar északnyugati térségében sem lehetett azonban kizárólagos a megyéhez köthető közigazgatási hovatartozás önazonosságtudatra ható tényezője, mivel hajdan itt is számos kis hajdú település helyezkedett el, amely nyilvánvalóan hatást gyakorolt a lokális kultúrára, s így azon belül talán a néptáncra is. Mindezek következtében pedig remélhetőleg nem rugaszkodunk el nagyon a tudomány talajától, ha elgondolkodunk a Közép-Tiszántúli középrégió, vagy az Átmeneti nagy/középrégió (Partium) mivoltáról és meglétéről.